

I fare. Med Islamisk Stats indtog i Palmyra er Syriens kulturarv blevet en integreret del af krigen og en scene for politisk propaganda. Vesten frygter for de romerske ruiner, men også andre former for erindring er på spil.

Palmyras minder

Af SUNE HAUGBØLLE

Lektor i mellemøststudier
Roskilde Universitet

og RUBINA RAJA

Professor i klassisk arkæologi
Aarhus Universitet

Islamisk Stat har siden den 20. maj kontrolleret Palmyra (på arabisk *Tadmur*), den syriske ørkenby, som huser nogle af de mest velbevarede antikke ruiner i Mellemøsten. Byen og dens kulturhistorie er blevet en ramme for IS' politiske agenda, senest i forrige uge, hvor talrige henrettelser blev foretaget i Palmyras antikke teater, og flere af de gravrelieffer, som byen også er berømt for, blev smadret.

Søjlegange, teatre og mange templer er stadig intakte, men der er grund til at frygte, at islamisterne giver ruinerne samme behandling som den old-assyriske by Nimrod, som de sprængte komplet i luften tidligere på året.

Paradoksalt nok var det dog ikke ruinerne, men det berygtede Tadmur-fængsel, som Islamisk Stat den 30. maj valgte at ødelægge. Fængslet har i årtier stået som et af de stærkeste symboler på det syriske regimes undertrykkelse og vold. For besøgende, som forfatterne til denne artikel, var fængslet i tiden for opstanden mod Assad-regimet til stede, selv om det ikke kunne ses i bybilledet. Der blev hvisket om og peget mod fængslet, som lå bag ved palmelundene i den nordlige del af byen. Dets fanger var lige så usynlige som de palmyrenske oldtidmennesker, man fornemmede, når man gik ned ad den antikke hovedgade.

Tadmur-fængslet er en af de mange »usynlige byer« i Assads Syrien, hvor politiske fanger i årtier er blevet pint. Vi ved en del om livet i disse fængsler fra menneskerettighedsgruppers rapporter og fra biografier, romaner og digte skrevet af tidligere politiske fanger. I den syriske oppositionslitteratur, der begyndte at udkomme i årtiet før 2011, bliver individets evne til at erindre og fastholde volden og uretfærdigheden en form for modstand, der sætter billeder, stemmer og krop på den usynlige vold. Derfor er det også blevet begrædt af tidligere fanger, at fængslet er blevet ødelagt.

VOLDENS synlighed er en afgørende forskel imellem Islamisk Stat og Assad-regimet. Hvor regimets jernhånd var til stede i sit fravær som den frygt, der fik folk til at hviske om Tadmur-fængslet, så udstiller IS stolt sin brutalitet. Gruppen filmer afhuggede hoveder sat på pæle, afbrænding af fanger i bur og vestlige gidsler, der dekapiteres i orange fangdragter. Henrettelser foregår på offentlige pladser, og ofrene efterlades i dagevis. Den spektakulære vold artikulerer gruppens kompromisløse intention om at etablere en stat efter deres principper, hvor frafaldne og fjender massakreres. Her følger IS nyere jihadistiske skrifter og anvisninger, ikke mindst Abu Bakr Najis bog *Idarat al-Tawahuj*, »Forvaltning af vildskab«.

Naji, som amerikanerne dræbte i 2008, anser ekstrem vold som en nødvendig fase i etableringen af kalifatet. Han henviser især til de krige, som Profeten Muhammed og den første kalif, Abu Bakr, førte mod de arabiske stammer, der havde forladt islam. Lederen af IS, Abu Bakr al-Baghdadi, har taget navnet netop for at signalere viljen til at erobre land

Palmyra i 2008. I dag vajer IS' sorte flag over indgangen til ruinbyen. FOTO: SCANPIX

på samme måde som den første kalif; det, der på arabisk hedder »at åbne land«. Denne periode vil være præget af »vildskab« eller »monstrøsitet« (*tawahush* kommer af *wahsh*, der betyder monster eller vilddyr).

Ligesom de vildfarne arabiske stammer i det 7. århundrede vil islams modstandere blive udmattet af den ekstreme vold. Målet er altså at skræmme og skabe kaos, og dernæst tæmme, forvalte og regere over vildskaben gennem statsopbygning og et nyt moralsk regime.

Denne historiske samtidighed i IS' selvforståelse er afgørende. Selvfølgelig er deres medierede voldskampagne på mange måder et produkt af globaliseringen og den teknologiske udvikling. Men deres vision er grundlæggende at genspille de tidlige kampe i islam og projicere dem fremad i et dommedagslignende opgør. Til det formål bruger de kulturarven.

DA IS indtog det antikke Palmyra, overtog de en vigtig del af Syriens rige kulturelle historiske arv, som de kan vælge at bevare, destruere eller sælge for at skaffe midler til deres kamp. Den udvikling følger et mønster, hvor forvaltningen af kulturarv er blevet en integreret del af krigen. Siden krigen begyndelse er der for eksempel kommet markant flere af de berømte palmyrenske gravportrætter på det internationale kunstmarked, og der er opstået en enorm forfalskningsproduktion.

Unikke steder som kirke- og moskékomplekserne i Resafa, den antikke by Dura-Europos og tetrapolisbyen Apamea er alle blevet rovgravet, som man kan se på Google Earth. Lokaliteterne ligner bombekraterer, men her er der ikke kun tale om granatnedslag, men om resultatet af illegale udgravninger.

Vi har en tendens til at se romerske og antikke ruiner som en del af Vestens historiske fundament og derfor begræde deres destruktion mere end for eksempel de middelalderlige

markeder og moskeer i Aleppos gamle by. Men spørgsmålet er, om Palmyra overhovedet var »romersk«? Det antikke Palmyras borgere var i høj grad tosprogede; de begik sig på den lokale aramæiske dialekt og på græsk, der var Romerrigets sprog i Østen. Gravportrætterne fortæller os om en romersk tradition, der blev indført tidligt i Palmyra, men blev adapteret i en lokal kontekst.

PALMYRA er ikke romersk i vestlig forstand, men syrisk, og dermed en kompleks mosaik. Det er denne sammensathed, som IS ønsker at fjerne. Ved at indtage Palmyra har de »åbnet« endnu en geografi i Levanten, som de søger at ensrette. Palmyra giver dem samtidig lukrativ adgang til fosforminer, til flere antikke eksportvarer og til at true det vestlige Syrien. Regimet svarer ved at bombe, hvilket i stor stil går ud over Palmyras civile indbyggere.

Samtidig med disse tragedier og militære udviklinger markerer Palmyra også en kamp over erindring og historieforståelse. Som den ledende syriske intellektuelle Yassin al-Haj Saleh skriver, så havde han set frem til at vende tilbage til Tadmur-fængslet efter revolutionen. Han ville have vandret igennem dets torturkamre med sine tidligere medindsatte. »Kun på den måde ville vi have kunnet tage tilbage fra fængslet den del af os selv, som vi efterlod der,« skriver han. »Ødelæggelsen af Tadmur-fængslet er på ingen måde en befrielse. Den tiltættog vores drøm om at appropriere vores fængsel som en første frihedshandling.«

Saleh mener, at regimet måske endda har overladt Palmyra til IS for at tvinge omverdenen til at forsvare Assad – kulturarvens, sekularismens og pluralitetens selvudnævnte beskytter – imod de islamiske mørkemænd.

Samtidig har det fjernet Vestens blik fra deres egne kriminelle handlinger, hvis største symbol nu er slettet fra jordens overflade, og rettet det imod det sted, hvor vores største

sensibilitet kan mobiliseres, nemlig de antikke mindesmærker, som vi føler en samhørighed med. Truslen mod Syriens utrolige kulturarv får måske ligefrem nogle til at spørge, om kolonialismen virkelig var en fejltagelse.

VI bevæger os nu i et gråzonelandskab, hvor beskyttelsen af kulturarven i Syrien nemt kan komme til at handle om politik. Det er på ingen måde noget nyt. Under det franske protektorat blev utallige kulturarvsgenstande udført af Syrien til en række vestlige lande. Det skete i høj grad på grund af den politiske situation i regionen, ligesom det gør i dag. Samlinger og museer verden over opkøbte for eksempel palmyrenske gravportrætter for deres særegenhed og for at kunne vise dem side om side med andre antikke portrættraditioner.

Vi ved ikke, om Palmyras mange grave, som stadigvæk indeholder portrætter, endnu står uskadede. Sikkert er det, at der for tiden kommer mange genstande fra Syrien og ikke mindst Palmyra på det internationale kunstmarked, men sikkert er ligeledes, at de ikke kommer med en proveniens, som samlinger og museer kan stole på. Derfor bliver mange genstande opkøbt af private samlere og forsvinder på denne måde ud af offentlighedens og forskningsens søgelys. Faren er, at der også efter krigen afslutning vil udføres genstande i hobetal, da landet vil have svært ved at beskytte sine egne mindesmærker.

I øjeblikket vajer det sorte IS-flag over indgangen til Palmyras antikke by. Indtil nu har ruinerne ikke lidt voldsom skade, men der er ingen sikkerhed for, at de ikke vil blive det næste minde, der ofres på den syriske borgerkrigs bål.

Frem til den 13. september viser Antikmuseet på Aarhus Universitet udstillingen »Harald Ingholt og Palmyra«, som fortæller om den danske arkæologs arbejde i Palmyra i 1920'erne og 30'erne.